

Горохова Зоя Николаевна
С.В. Горохов аатынан Усуйаана орто
оскулатын алын кылаанын учуутала
Усуйаана бьуолэгэ, Усуйаана улууьа

О5о бодоруьар сатабылын сайыннарыы

Оҗо бодорунар сатабылын сайыннары.

Билинни кэмнэ оҗо оҗону, бэйэтин саастыылаахтарын, улахан дьону кытта алтыһыта, бодоруһуута тоҗоостоох буолла. Кини үрдүк таһымнаах билиититтэн ураты коллективка бэйэ икки ардыгар сыһыаннаһыта, партнердарын кытта сатабыллаах сибээни олохтооһуна билинни олох ирдэбилинен буолла. Ити түгэн ситиһилиитэ кини аан маннай, чуолаан, дьизэ кэргэннэ, оҗо коллективыгар, бэйэлэрин саастыылаахтарын икки ардыгар хайдах иитиллэн тахсалларынан быһаарыллыан сөп. Кэнники кэмнэ оскуола иннинээҗи уонна оскуола саастаах оҗолор бэйэ бэйэлэрин, тулалыыр дьону кытта кэпсэтиигэ, ордук бэйэлэрин саастыылаахтарын да кытта кэпсэтэргэ ыарахаттары көрсөллөр, билбэт киһилэригэр бэйэлэрин баҗаларынан баран ыйыталаһар кыахтара суох, кыбысталлар, конфликтаһахтарын да сөп эбэтэр бэйэлэригэр бүгэн хаалыахтарын сөп. Онон сибээстээн оҗону инники олоҗор бэлэмнээһин биир сүрүн соругунан оҗону бодоруһуу үөрүйэхтэригэр үөрэтии, бэйэтин санаатын сатаан этинэ үөрэниитэ, кинини тулалыыр дьону кытта сөптөөх ньыманы булан алтыһыта буолар.

Бодоруһуу диэн түгүй? Психологической наука доктора М.И. Лисина быһаарытынан, бодоруһуу диэн кини кинини кытта чугастык билсиитэ, санаатын, кистэлэнин үллэстиитэ буолар. Кини олорорун үстатын тухары кинини кытта бодоруһар. Онон киниэхэ бодоруһуу салгын, уу курдук суолталаах.

Ол курдук, оҗо кыра эрдэбиттэн дьизэ иннинээҗи дьонун, урууларын-аймахтарын, ыаллыы олорор дьонун кытта, бииргэ оонньуур оҗолорун, оскуолаҗа киирдэҗинэ бииргэ үөрэнэр доҗотторун-атастарын кытта ыкса бодоруһар. Сорох оҗо тургэнник биир саастыылаахтарын кытта уопсай тыл булан оонньуур, сэхэргэнэр. Оттон сорох оҗо ооннук кыаллыбат. Кини уопсай тылы булбакка чункуйар, соҗотохсуйар. Оҗо оҗону, улахан кинини кытта бодоруһуута кини аан маннай дьизэ кэргэннэ, оҗо садыгар онтон салгыы оскуолаҗа иитилиититтэн улахан тутулуктаах.

Оҗо араас буолар: сыты-хотуу, саналаах-инэлээх, симик, кыбыстанһан. Улахан да, кыра да саастаах оҗолор ордук саналаах-инэлээх, киирбит-тахсыбыт, мэлдьи хайҗалга сылдьар, бэйэлэригэр маарынныыр майгылаах оҗону кытта бодоруһалларын, оонньууларын сөбүлүүллэр. Оччотугар саната-инэтэ суох оҗо туора туран хаалар. Кини бэйэтин эйгэтигэр сөп түбэхэр оҗону кытта оонньуон сөп эбэтэр соҗотохсуйан хаалар. Итиннэ оҗо саадын иитээччилэрэ, учууталлар улахан болҗомтолорун ууруохтарын наада. Оҗо бэйэ-бэйэҗэ убаастабыллаах сыһыанна үөрэтэн, оҗону биир тэнник тутан араас оонньуулары тэрийэн ытыахтарын сөп. Оҗо ордук оонньууга бэйэтин билсэр, доҗордоһор, кэпсэтэр үгэстээх. Оонньуу араас көрүннээх. Олортон оруоллаах оонньуу оҗо тыла-өһө сайдыытыгар ордук суолталаах. Манна саната да тахсыбат оҗо оҗолору кытта бииргэ оонньуур баҗаттан тыла-өһө өһүллэр. Оонньууга бытаан да сайдыылаах оҗо толкуйдуура сытырхайар, тыла-өһө чобуотуйар. Детсад уонна начаалынай кылаас оҗолоро ордук маһаныннаах, ыаллаах, оскуолалаах, балыһыналаах оонньууларын ордороллор. Онон кинилэр тугу көрбүттэрин-истибиттэрин үтүктэллэр.

Сорох начаалынай кылаас оҗолоро боростуой да этиини кыайан толкуйдаабат буолаллар. Бу кини тылын саппаһа аҗыйаһыттан, төрөппүт оҗотун кытта ситэ дьарыктамматаһыттан, детсакка оҗо тылын сайдыытыгар улахан болҗомто ууруллубатаһыттан буолуон сөп. Манник оҗо үөрэнэ киирдэҗинэ ыарахаттары көрсөр, кэпсиир, айар дьобура мөлтөх буолар. Билинни оҗолор элбэхтик киинэни, мультиктары көрөллөр, телевизортан, интернеттэн элбэх информацияны ылааллар. Билигин кэтээн көрдөххө оскуола иннинээҗи саастаах оҗолор(тыа сиригэр) мультиктары көрөн, онон өйдөөн хаалбыт нүүччалыы тылларын, этиилэрин бэйэлэрин күннээҗи олохторугар, кэпсэтиилэригэр туттуулар урукку оҗолордооһор үгүс буолар. Ол гынан баран оҗо

барыта эрэ оннук инэриммэт. Ордук өйдүүр дьобура учугэйдик сайдыбыт оҕо ылынар, сорох оҕо сонно тута умнан кэбиһэр. Оскуолаҕа оҕону сахалыы, нууччалыы ыраастык сангардан уустаан-ураннаан кэпсэттэриигэ болҕомтону ууруохха наада. Оҕо тылын саппааһа баай, киэн билиилээх буоллаҕына ханнык баҕарар киһини кытта бодоруһан уопсай тыл булан кэпсэтиэн сөп дии саныыбын. Итиннэ улахан оруолу ылыан сөп оҕо кинигэни ааҕыы үөрүйэхтэрин инэри, сахабыт фольклорун араас көрүнгүн туһаныы. Холобур, өс хоһооноро оҕо өйүн эрчийэргэ, тылын сайыннарарга, толкуйдуурга, уус-уран тылы туттан сөпкө санарарга, кэпсэтэргэ үөрэтэллэр.

Итини таһынан сангата –инэтэ суох, кыбыстанһан оҕолорго төрөппүт, иитээччи өттүттэн харыстабыллаах сыһыан наада. Холобур, сорох төрөппүт оҕотун быһаччы этэр үгэстээх: "Ээ, бу оҕо сангата суох, ээр-сэмээр сылдыһаҕа"- диэн, ыалдьыттыы инин бардахтарына оҕо бэйэтэ истэригэр хас киһи аайы мэлдьи кэпси сылдыһар идэлээх буолаллар. Оҕо итини араастык ылыныан сөп. Сорох оҕо аахайыа суоҕа, сорох оҕо итинтэн бэйэтэ туох эрэ итэһэстээбин курдук сананан ордук симиттиэн, кыбыстыан, бэйэтигэр бүгэн хаалыан сөп. Итинник оҕолору бэйэҕэ чугастык сыһыаран, оҕо сангатын болҕомтоҕо ылан үөрэ-көтө истэн, сэнээрэн, кэпсэтиигэ көбүлүүр, кытыннарар ордук.

Дьарыктаныы араас кэмигэр оҕо кыра да ситиһиитигэр болҕомто ууран, кэммитэн кэмигэр хайгыыр ордук. Оччоҕо оҕо санаата көтөбүллэр, бэйэтин кыаҕар эрэнэр буолуон сөп. Бодоруһуу кэмигэр иитээччи утары этэн, оҕону толкуйдатан, мөккүһүннэрэн оҕо бэйэтин санаатын этэ үөрэнэригэр көбүлүөхтээх. Бөлөбүнэн, пааранан үлэлииргэ, оҕо бэйэтин санаатын этэн, атын киһи санаатын истэн, уопсай биир түмүккэ кэлэри ситиһилиэхтээх.

Хаһан баҕарар дьону кытары сатаан алтыбар, бэйэтин санаатын сатаан дьонно тириэрдэр киһи олоҕор сыйыһыллээх буолар. Кыра эрдэбиттэн оскуоланы бүтэриэр диэри бодоруһуу үөрүйэхтэрин бэйэтигэр инэриммит оҕо инники олоҕор чэпчэки буолуо, туохтан да иннэн-толлон түрбакка иннин диэки эрэллээхтик хардыылыа.